

Yeni Ülke, 11/12 (Nisan/Eylül 1980)

GÜLTEKİN EMRE

1 MAYISLAR VE TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR GELENEĞİ TARİHİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

GİRİŞ

İşçiler arasında dayanışma ve "sekiz saatlik işgününün" elde etme aracı olarak" tarihsel bir günün ortaya çıkışını ilk kez düşünen Avustralyalı işçiler olmuştur. 1856 yılında işçiler "bütün bir işgünü boyunca çalışmamaya ve o gün sekiz saatlik işgünü lehinde gösteriler yaparak toplantılar ... düzenlemeye karar verdiler." Bu günü Avustralyalı işçiler 21 Nisan olarak belirlemişler ve yalnızca 1856 yılı için uygulamayı düşünmüşlerdi. Bu gösterinin "Avustralyalı proleter kitleleri üzerinde çok büyük etkisi oldu, onları canlandırdı ve yeni ajitasyonlara yol açtı" ve bu günün artık her yıl yapılmasına karar verildi.

1 Mayıs gününün önemi üzerine de Rosa Luxemburg, "gerçekten işçilere, kendi kendilerine kararlaştırdıkları bir anda, kitle halinde işi bırakmaktan daha fazla cesaret ve kendi gücüne güven duygusu ne verebilir? Fabrikaların ve atelyelerin ebedi kölelerine, kendi öz birliklerini toplamaktan daha fazla şevk ve cesareti ne verebilir?" dedikten son-

ra "Avustralyalı işçilerin örneğini ilk izleyen Amerikalılar oldu" diye yazıyor.¹

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE 1 MAYISLARIN GELİŞİMİ

19. yüzyıl Amerika'da tekelleşmeye yönelik kapitalizmin büyük bunalımlarıyla doludur. 19. yüzyılın sonlarında zencileri köle olarak kullanan Güneyli feodallere karşı, zencilere özgürlük tanıyan Kuzeyli sanayi kralları arasındaki savaş henüz sona ermiştir. Savaşı Kuzeyliler kazanmıştır, ama ülkenin ekonomisi iyice bozulmuş, savaşın neden olduğu hızlı üretim ve tüketim zayıflamıştır. Bu arada, arzulanan siyasi bütünlük de sağlanamamıştır. Bu çöküntü ve bunalımların içinden Amerikan sanayi kralları diye anılacak olan Morgan, Rockefeller, Ford'lar da yavaş yavaş tekelleşmeye başlamışlardır.

Tekeller "ucuz, daha ucuz, en ucuz" emek-gücünü sloganlaştırarak, dışlileri arasındaki insanların posasını çıkarmakta, ülkenin büyük çoğunluğunu (işçileri, köylüleri) iyice sömürmekte, köleleştirmekte, yoksulluğun acılarına itmektedirler. Ucuz emek-gücü, savaş-sonrası Amerikasında, gelişmekte olan Şikago, Newyork, Pensylvania, Baltimoor, Massachusetts gibi kentlerde çok boldu. İşsizlik, fiyat artışları, yoksulluk, gelişmekte olan kentlerde kol geziyordu.

Amerikan işçi sınıfı hareketi bu yıkım, bu sömürülme, köleleştirilme ve işsizlik döneminde örgütlenmeye başlamış ve işçi sendikaları ilk büyük eylemlerinden birini 1874 yılında, dört kentte birden, ücretlerin düşürülmesine karşı çıkarak gerçekleştirilmiştir. 13 Ocak 1874'te Newyork'ta bir miting düzenlenir. İşçiler belediye başkanının izin vermemesine karşın büyük yığınlar halinde, kentin en büyük alanı olan Tomkins'de toplanırlar. Ücretlerinin indirilmesini, işsizliği, yoksulluğu protesto ederler. Polis işçilere saldırır. Çok sayıda işçi tutuklanır. Gösteri egemenlerin istedikleri gibi zorla dağıtılır.

Ancak, Amerikan işçi sınıfı kendisini sömüren tekellere karşı savaşımalarını durdurmadı. Ülkenin her yanında dire-

¹ Rosa Luxemburg, *Spartakistler Ne İstiyor*, Belge Yayınları İstanbul, Nisan 1979, s. 37.

nişler almış yürümüşü. Hükümet şiddet kullanarak olayları önlemeye çalışıyordu.

“Bir avuç zengin kanemiciler”, “fabrikaları ve değirmenleri, alet ve makinaları ele geçirenler”, “milyonlarca dönüm toprağı ve dağ gibi paraları kendi özel mülkleri” yapanlar yeni yasalar çıkararak gaddarlıklarını artırdılar.² Buna karşılık, “hakları yalnız imtiyazlı sınıflara ayarlayan ve işçilere hiç hak tanımayan hükümete” karşı Amerikan işçi sınıfı haklarını almak için savaşım vermeye devam ediyordu.³ İşçiler birlik ve dayanışma içinde “demir ve petrol kralları”na, “maden ve fabrika sahipleri”ne, “borsa bezirgânları”na karşı canları pahasına direniyorlardı.

1886 yılı 1 Mayısında “sekiz saatlik işgünü için” Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonu ülke çapında “genel grev”e gidilmesini kararlaştırdı. İlk günü olaysız geçen bu 80 lın kişilik direnişe, 3 Mayıs 1886’da işverenler, patronlar, fabrikatörler, sanayi kralları ve her türlü sermaye kralının ve kapitalistin oluşturduğu Amerikan hükümeti, savaş açtı ve Mc Cormick-Harvester fabrikası önündeki işçilere, profesyonel provokatörlerle, sarı sendikacılarıyla, polisleriyle, ajanlarıyla, satın alınan her türlü adamlarıyla saldırdı. Pinkerton Özel Dedektif Bürosundan kiralanan bir ajan provokatör işçilerin arasından polislerin üzerine bomba attı. Böylece polisin acımasızca işçiler üzerine saldırısı sağlandı. Dört işçi öldü. 4 Mayısta işçiler yeni bir miting düzenleyerek olayları protesto ettiler. Yeni provokasyonlarla polisin yeniden saldırısı sağlandı. Polis işçilere ateş açtı, yedi polis, dört işçi öldü. Geniş bir tutuklamaya gidildi. İşçi liderlerinden dördü, çok hızlı bir yargılamadan sonra, idam edildiler.

1888’de toplanan Amerikan İşçi Konfederasyonu Genel Kurulu “sekiz saatlik işgünü” hakkını elde edinceye kadar her yıl ülke çapında gösteriler düzenlenmesini, bu gösterilerin ilkinin 1 Mayıs 1896’da ve daha sonra her yıl aynı günde yapılmasını kararlaştırmıştı.⁴

Olayların böyle gelişmesinden üç yıl sonra, 14-21 Temmuz 1889 yılında, Paris’te toplanan, İkinci Enternasyonalin

² V. İ. Lenin, 1 Mayıs, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 15.

³ Howard Fast, Fırtınadan Sonra, Roman, Oda Yayınları, İstanbul 1974, s. 69.

⁴ İke Dergisi, “1 Mayıs: İşçi Sınıfının Uluslararası Birliği ve Dayanışması” Mayıs 1975, Sayı 17, s. 82.

1. Kongresinde oybirliğiyle, aşağıdaki karar alındı:

“Belirlenmiş olan gün ve tarihte, bütün ülkelerde ve bütün şehirlerde, aynı zamanda milletlerarası bir gösteri aracılığı ile, emekçiler sekiz saatlik işgünü kabul etmesi ve Paris Kongresinin öteki kararlarını uygulaması için resmi makamları zorlayacaklardır.

“Amerikan Emek Federasyonu, 1 Mayıs 1896 tarihinde buna benzer bir gösteri yapılması hususunda karar vermiş olduğundan, aynı tarih, enternasyonal gösterinin yapılma tarihi olarak da kabul edilmiştir.

“Çeşitli milletlere mensup emekçiler, bu gösteriyi kendi ülkelerinin özel şartlarını ve durumlarını gözönünde tutarak tertipleyeceklerdir.”⁵

Bu kararın ardından kutlanan 1 Mayıslarda, 1906 yılında Fransa’da bin işçi, 1924 1 Mayısında Almanya’da 33 işçi öldürüldü. İşçilerin sınıfsal bilinçlenmesinin hızlandığı ve kapitalistler sınıfına karşı bir gösteri niteliği gittikçe belirginleştiği için egemenler daha baskıcı ve daha cana kıyıcı olmuştur. Emekçiler, her türlü baskı ve kıyım karşın, bu savaşım yolunda canlarını veren arkadaşlarını anarken, “8 saat iş, 8 saat istirahat, 8 saat uyku” sloganı ile özgürlük, barış ve ücretlerin artırılması amacıyla her yıl daha kalabalık olarak alanları dolduruyorlardı.

Engels, 1 Mayısın “Amerikan burjuvazisine, sadece ABD tahvilâtının faiz kuponunu hatırlat”⁶ tığını, ve “bundan böyle... onlara Amerikan işçi sınıfının, ödenmek üzere kendi kuponlarını sunduğu tarihleri de hatırlatacağımı söylüyordu.”⁶

Lenin bugünün önemi üzerine şöyle diyor: “İşçi yoldaşlar! Bütün ülkelerin işçilerinin bilinçli bir hayat için uyanışlarını; insanın insana zulüm ve baskısına karşı mücadelede, milyonlarca emekçiyi açlık, yoksulluk ve rezillikten kurtarma mücadelesinde birlik oluşlarını kutladıkları gün 1 Mayıs”⁷ tir.”

Rosa Luxemburg da şunları yazıyor: “Bir Mayıs düşüncesinin dayandığı dahiyane temel, proleter kitlelerin, hiç bir aracı olmadan, kendilerinin sahneye çıkışıdır; günlük par-

⁵ Jaques Duclax, Birinci Enternasyonal, Öncü Yayınları, İstanbul 1969, s. 325.

⁶ Friedrich Engels, İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu, Gözlem Yayınları, İstanbul 1974, s. 23.

⁷ V. İ. Lenin, 1 Mayıs, s. 15.

lamenter süreç içinde, devletin kısıtlamalarıyla tek bireyler haline getirilen ve kendi iradelerini ancak oy kullanıp kendi temsilcilerini seçerek ortaya koyabilen milyonlarca işçinin gerçekleştirdiği siyasal kitle eylemidir.”⁸

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİNDE EMEKÇİLERİN 1 MAYISLARI YAŞATMALARI

100 yıla yakın bir süredir dünya işçi sınıfı “sekiz saatlik iş”, “ücretlerin artırılması”, “daha iyi yaşam koşulları” ve giderek siyasal istemleri gerçekleştirmek için verdikleri savaşımın yanısıra, sendikal olarak da örgütlenmişlerdir. Burjuvazi, gelişen ve güçlenen işçi sınıfı karşısında her türlü oyunu oynarken ve adım adım geri çekilirken bir yandan da işçi sınıfına daha ağır saldırılarla, daha ağır kayıplar verdirmeye çalışıyor.

“BEYNELMİLEL amele hareketlerinin tarihi bize gösteriyor ki, patronlar ve sermayedarlar hiç bir memlekette ve hiç bir zaman kendiliklerinden amelenin haklarını teslim etmemişler, onların isteklerini vermemişlerdir. Ve ameleler dağınık, teşkilatsız ve şuursuz bir halde oldukları zaman daima ezilmişler ve soyulmuşlardır. Ancak, teşkilâtlandıkları, sınıf şuurunu idrak ettikleri, hakiki dost ve düşmanlarını anladıkları ve yekyücut bir kitle gibi hareket ettikleri zamandır ki, istediklerinden hiç olmazsa bir kısmını elde etmeye muvaffak olmuşlardır.”⁹ Dr. Şefik Hüsnü, uluslararası dayanışma ve direniş günü hakkının kazanımı için verilecek zorlu savaşımı böyle özetliyor.

Bizde 1 Mayısların kutlanması “kuzu pişirilen, helva yapılan, Kâğıthane âlemleri”yle amacından yıllarca saptırılmak istenmiştir. Bu saptırmayı, kutlatılmama nedenlerini ortaya koyabilmek için, Türkiye işçi sınıfı tarihine bir gözatmamız, sonra da Türkiye’deki 1 Mayıslara dönmemiz gerekiyor.

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI

Osmanlı İmparatorluğu askerî, savaşlarla yaşayan bir devlettir. Sömürge ekonomisi hakimdir. Kırsal kesimlerde

⁸ Rosa Luxemburg, *agy*, s. 80.

⁹ Dr. Şefik Hüsnü, *1 Mayıs Nedir*, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 61.

üretim toprağa dayalıdır, ama ülkeyi besleyecek kadar gelişmiş ve güçlü değildir. Sanayi kuruluşları son derece cılız, koskoca imparatorluğa yetecek denli gelişmemiştir. Küçük el sanatları imalatı gelişmiştir. Pamuklu, ipekli dokuma, dericilik, madeni eşya yapımı, camcılık gibi ayrı ayrı küçük el sanatları sanayii loncalarda örgütlenmiştir. 17. yüzyıl, sanayi devrimini gerçekleştiren Batıda, kapitalizmin güçlenmeye başladığı çağdır. Batıda gelişen sanayileşmenin sonucunda, küçük el sanatlarından fabrika sanayiine geçiş, Batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir rekabetin açılmasına yol açmıştır. Osmanlı’nın güçsüz ekonomik yapısı, ülke pazarlarının fabrikasyon mallarla dolmasına neden olmuştur. Böylece İmparatorluk kapitalizmin sömürü halkalarına takılmış, bir ölçüde gelişme gösteren ve örgütlenen loncalara ağır bir darbe vurmuş, işlevlerini sıfıra indirmiştir. Geliştirilmesi gereken Osmanlı sanayii gittikçe gerilemiş ve 20. yüzyılda ortadan silinir duruma gelmiştir. İşçi sınıfının örgütsüz oluşu, sayısal azlığı, sermaye sömürüsüne karşı çıkamamasının başlıca etmenleridir.

Kapitalizmin sömürü ağının örülmeye başladığı sıralarda küçük geleneksel el sanatları sanayii gerilerken, Rumeli’de fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bunun yanısıra devlete ait bazı fabrikaların güçlenmesine çalışılmıştır. Ülkenin çöken, gerileyen ekonomik yapısı sonucu topraktan artık fazla bir şey beklemeyen halk, bu fabrikaların işçileri olmaktadır. Toprak düzeninin yıkılması, parçalanması, el sanatlarının yıkımının doğurduğu işsizlik, kiralık emek-gücüne rağbeti artırırken, ortaya çıkan çelişkilerden ötürü, yer yer işçi hareketi sayılabilecek eylemler ortaya konmaya başlamıştır. Özellikle Rumeli’de madenci isyanları ve gelişmekte olan sanayi araçlarının daha az işçi gerektirmesi üzerine makinelerin parçalanmasına yönelik hareketler, özünde, bilinçsizce kapitalizme karşıdır.

Kapitalizm yerli pazarlarda en çok “demirci, mumcu, dokumacı, debbağ esnafını” sarsmaktadır. Bu mesleklerin çabaları sonucu 1864 yılında, yerli sanayii geliştirmek amacıyla “İslah-ı sanayi” komisyonu kurulmuştur.

Komisyon, gelişmekte olan kapitalizm karşısında el sanatlarının yaşayamayacağını, tezgâhların fabrikaya dönüş-

türülmesi gerektiğini ve yerel sanayiın Batı kapitalizmine karşı durabilmesi için şu dört ilkenin yaşama geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir:

- 1 — Gümrük resimlerini artırmak,
- 2 — Esnaf birliklerini birleştirip şirketler kurmak,
- 3 — Sanat okulları açmak,
- 4 — Sergiler düzenleyerek halka yerli mallarını tanıtmak.¹⁰

Bu iyi niyetli tasarımlar kâğıt üzerinde kalmıştır. Ulusal sanayi girişimlerinin tümü işbirlikçi padişahlarca, sürekli olarak engellenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın ikinci yarısında, kesin olarak, kapitalist sömürü çarkına kolunu kaptırmış ve kapitalizmi besleyen iyi bir kaynak olmuştur. Şirketler, işyerleri, fabrikalar, demiryolları birbiri arkasınca kurulmuş ve birçok yatırımlara çok geniş olanaklar sağlanmıştır. Böylece işçi sayısı artmış, işçi sınıfı tarihe damgasını vurmaya başlamıştır. İşçi ve işveren arasında huzursuzluklar, çelişkiler giderek artmış ve kıpırdanmalar başlamıştır. İmparatorlukta bu durumu Lütfi Erişçi şöyle anlatıyor: "Osmanlı İmparatorluğu'nda müteşebbis ve sermayedar sınıfın teşekkülü, ve muvazi olarak bugünkü vasıflarda işçi sınıfının doğuşuna ait ilk tezahürler 19. yüzyılın birinci yarısında başlamıştır." Bu cümlelerin içinde geçeni açıklamak için iki de not düşmüş yazar. Birinci notun açıklamasında "amele, rençber, ırgat, emekçi, esir, gündelikçi" yerine "işçi" sözcüğünün artık dile iyice yerleştiğini yazıyor. Ayrıca bu "işçi"lerin herhangi bir eylem ortaya koyma olasılığına karşılık 1845'te bir de yasa çıkarılır. Eğer işçiler eylem koyarlarsa cezalandırılacaklardır.¹¹

Böylece, yabancı sermayenin ülkeye girmesinin zorunlu bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalist ilişkilerin gelişmeye başlaması üzerine, kapitalist toplumun temel iki sınıfı olan burjuvazi ve proletarya doğar.¹² "Türk burjuvazisi, eskiden beri, proletaryanın ve köylü yığınların kitle

¹⁰ Lütfü Erişçi, *Türkiye'de İşçi Sınıfı Tarihi*, Kurtuluş Basımevi, İstanbul 1951, s. 4.

¹¹ Lütfü Erişçi, *agy.*, s. 3.

¹² Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, (Kısa Tarih, 1908-1965) Belge Yayınları, İstanbul 1978, s. 21.

halindeki eylemlerinden ateşten korkar gibi korkardı."¹³ Üstelik "... Türk burjuvazisi tamamen güçsüzdür ve gelişebilmek için emekçi halkı ezmek zorundadır."¹⁴

İşte kapitalizmle gittikçe derinleşen ilişkilerinden dolayı yarı-sömürge bir ülke durumuna gelen Osmanlı burjuvazi, daha çok "ticaret burjuvazisi" olarak, o da çok yavaş bir gelişme göstermiştir. Ulusal sanayi olmadığı için ulusal burjuvazinin gelişimi de tam olmamıştır. Onun için ulusal burjuvazi "daha çok, bütün geri kalmış yarı-sömürge ülkelerde görüldüğü gibi, komprador burjuvazi niteliğindedir."¹⁵

1870-1908 tarihleri arasında ekonomik kökenli işçi hareketleri görülmeye başlanmıştır. Bu tarihler arasında gerçek anlamıyla "grev" olaylarına tanık olunuyor. Grev, yani "tatil-i eşgal" ortaya konurken, kitle iletişim araçlarıyla kamuoyuna da yansıtılıyordu. 1872'de ilk grevler "telgrafhane, demiryolu yapımı" ve "tersane" alanında olmuştur.¹⁶ Bu grevlerin ortaya konuşunun nedeni işçilerin aylarca ücretlerini alamamalarıdır. Grevler, başlarda, pek kalabalık olmuyordu. "500-600" kişi ancak katılıyordu. Fakat işçiler haklarına sahip çıkmaya başlamışlardır artık. İşçilerin 1870-1908 tarihleri arasında 23 grevinin 21'inde, nedeni, "ya ödenmemiş ücret ya da düşük ücretler"¹⁷ oluşturuyordu. Eylemler örgütsüz, işçi sınıfının bağrından, kendiliğinden doğmaktaydı. Siyasallaşmadan, yoksulluk, yoksunluğun zorlaması sonucu ortaya çıkıyorlardı.

Türk işçileri birçok ulusun işçileriyle birlikte çeşitli işkollarında çalışıyorlardı. Ülkeyi sömüren kapitalistler, halklar arasındaki dinsel, kültürel, etnik ve siyasal yapı farklılığından çok iyi yararlanmışlardır. "Kapitalistler (özellikle yabancı olanlar) yabancı işçiye daha fazla verip, onu kendilerine destek"¹⁸ yapıyorlardı. Çalıştırdıkları işçilerin uluslarına göre davranışları ve ücret ödemeleri, sürekli değişmiştir. "Türk işçisi ve memurunun ücretleri, yabancı işçi ve memurundan iki misli düşüktü."¹⁹ Yabancı işçilere, ulusal azınlık-

¹³ A. Şnurov, *Türkiye Proletaryası*, Yar Yayınları, İstanbul, Aralık 1973, s. 17.

¹⁴ A. Şnurov, *agy.*, s. 19.

¹⁵ Oya Sencer, "Türkiye İşçi Sınıfı", *Ant Dergisi* 1970, sayı 1, s. 17.

¹⁶ Oya Sencer, *agy.*, s. 18.

¹⁷ Oya Sencer, *agy.*, s. 18.

¹⁸ A. Şnurov, *agy.*, s. 28.

¹⁹ A. Şnurov, *agy.*, s. 28.

lara Türk işçilerinden farklı davranılmış, sınıfsal planda işçiler birbirlerine düşürülmüştür. Alman emperyalistleri "yerli amele bir lokma kuru ekme, iki çürük zeytinle geçinir"²⁰ diyerek, işçiler arasında ayırım göttüklerini açık açık söylemişlerdir.

İlk sınıfsal ve siyasal işçi derneği, ülkemizde, 1894'te Tophane Fabrikalarında çalışan işçilerin kurduğu gizli "Osmanlı Amele Cemiyeti"dir. Bir yıllık faaliyetleri sırasında, işçilerin haklarını korumak ve yeni kazanımlar elde etmek için uğraşmışlar, ama kısa sürede, siyasal baskılara dayanamayarak dağılmış, üye ve kurucularının çoğu tutuklanmıştır.²¹

Batıdaki devrimler ve Sovyetler Birliği'ndeki 1905-1907'deki büyük devrimci dalgaları Türk işçi, aydın ve subaylarına yeni fikirler aşılamış ve çok etkilemiştir. Batıdaki gibi reformlar yaparak İmparatorluğu çökmekten kurtaracaklarına ve çağdaş bir ülke yapacaklarına inanan aydınlar 1908 Jöntürk devrimini gerçekleştirdiler. "Esasen fakir olan ülkeyi insafsızca soyan büyük toprak sahipleriyle din adamlarının ve en başta bu sultanların hakimiyeti neticesinde, Türkiye tamamen Avrupa sermayesinin eline düşerek, Avrupa kapitalizminin kölesi olmuştu. 1908 senesinde sultanın hakimiyeti, Türkiye tarihinde ilk defa olmak üzere Türk ticaret burjuvazisi, subayları ve asilzadelerin birleşmiş gücü ile kökünden sarsılmıştır."²² "Türkiye'nin politik tarihinde, Jöntürkler, 19. yüzyılın 60-70 yılları meşrutiyetçilerinin doğrudan izleyicileri olarak yola çıktılar. Jöntürk hareketlerinin ideolojisi ve politikası, 'Yeni Osmanlılar'ın; feodal-saltçı rejimi yerine, meşrutî-monarşik bir yapı getirilmesi ve çokuluslu Türk devletinin tüm halklarının 'ortak vatan' sınırları içinde birleşmesi, biçimindeki amaçsal programlarında kendi yankısını"²³ bulmuştur. Başlangıçta halkın da büyük bir coşkuyla desteklediği ve ikinci Meşrutiyetin ilanını sağlayan bu eylem de toplumda yansısını çok fazla bulmuştur. Siyasal gelişim çok hızlanmış, birçok dernek ve siyasal

²⁰ Dr. Arhangelos Gavril, *Anadolu Bağdat Demiryolları İdaresinin İçtüzü*, (Lütfü Erişçi'den alıntı), İstanbul 1327, s. 161.

²¹ Oya Sencer, *agy.*, s. 18.

²² A. Şnurov, *agy.*, s. 14.

²³ Yuri A atoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 270.

parti kurulmuştur.

Türk solunda çok önemli bir yeri olan "Jöntürk devriminin beşiği ve siyasî açıdan İmparatorluğun en hareketli şehri olan Selanik"²⁴ de hızlı bir siyasal gelişim görülüyordu. Burası, Türkiye işçi sınıfının gelişmesine, kitlelerin bilinçlenmesine sürekli kaynaklık etmiştir.

Sınıfsal konumda örgütlenmeye başlayan Türk işçisi, ücretlerinin artırılması, çalışma koşullarının düzeltilmesi, çalışma saatlerinin kısaltılması için grevler yapmaktaydı. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra başlayan ve giderek yayılan grevler, İttihat ve Terakki hükümetinin vaat ettiği "hürriyet, adalet, uhuvvet ve müsavaat" istemlerini de gerçekleştirmek için yapıyordu. Gazetelerde grev haberli başlıklara artık çok sık rastlanıyordu: "Selanik'te iki tütün ticarethanesi işçilerinin istedikleri yüzde 30 zam kabul edilmediği için, grev yapılmıştır.", "Varna'da işçiler grev yaptığı için bütün ticarî muamelât durmuştur."²⁵

"Yurdu bir grev dalgası boydan boya kapladı — bu grevler her şeyden evvel yabancı kapitalistlere karşı yönelmişti.

"Anadolu ve Trakya demiryolu işçileri, arkasından tütün işçileri, terziler, fırıncılar, hatta bazı müesseselerde çalışan memurlar dahi greve girişti. Kitle hareketlerinin hızla büyümesi ve işçilerin istekleri, Jöntürkleri ürkütmüştü."²⁶

İttihat ve Terakki hükümeti durumunu düzeltmek için, tüm halkların desteğini sağlamak için yalnızca; "Vatandaşlar! Ötüzüç yıl süren bu istibdat artık yıkılmıştır, şimdi nura kavuştuk, hep kardeş olduk."²⁷ demekle, ekonomik istemlere bir yanıt verememekteydi. Bu da, doğal olarak, ülkede bir grev dalgasının esmesine neden olmuştur. Umutlar sönmüş, umutsuzluk acı pençesini halkın girtlağına daha çok geçirir olmuştur. Halkın istemlerine çözüm arayan ve devletten sorunlarına çözüm bekleyen işçilerin tüm yasal girişimleri ezilmiş, ülkeye özgürlük getirdiklerini söyleyenler, yemin ve vaatlerini çiğneyerek, şiddete, baskıya başvurmuşlardır. Nitekim 1908 yılında "Hürriyet marşlarına inanarak

²⁴ Bkz: George Paupt/Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977, s. 18-19.

²⁵ Hüseyin Avni Şanda, *1908 İşçi Hareketleri*, Gözlem Yayınları, 1976, s. 27.

²⁶ A. Şnurov, *agy.*, s. 38-39.

²⁷ Hüseyin Avni Şanda, *agy.*, s. 26.

yaşamak hakkını savunan Türkiye işçilerinin, çoğu emperyalist, yabancı kapitalizme karşı olan hareketleri, o zaman ki yarı-sömürge hükümeti tarafından bastırılmıştır.²⁸

Grevlerin yaygınlaşması, yabancı kapitalistlerin yanısıra yerli işbirlikçileri ve hükümeti de kaygılandırdı. Grevier asker ve polis gücüyle bastırılmak istendi, bu nedenle yer yer çarpışmalar oldu. İşçiler giderek bilinçlenmenin verdiği direşkenlikle haklarını savunmaya devam ettiler. İttihat ve Terakki hükümetinin 15 Ekim 1908 tarihinde çıkarmak zorunda kaldığı "Tatil-i Eşgal Kanunu"yla, hem kamu hizmetleri yapan işyerlerinde grev yasağı getirilmiş, hem de sendikalar, dernekler kapatılmıştır.²⁹

Bu grevlerde siyasal düşüncenin yaygınlaştığı, sınıf bilincine sahip çıktığı, örgütlü hareketlerle olayların düzenlendiği görülüyordu. Daha sonraki yıllarda, "Tatil-i Eşgal Kanunu" kapsamına girmeyen alanlarda grevlere rastlanır, ve Selanik'te ilk kez 1 Mayıs gösterileri düzenlenir. Amerikan işçi sınıfının yaşama geçirdiği 1 Mayıslar, 20 yıl sonra Türkiye'de kutlanmaya başlanmıştır. Türkiye işçi sınıfı, 1906'lardan beri işçi sınıfının kardeşlik, birlik ve direniş günü olarak 1 Mayıslarda kitlesel gösteriler düzenlemektedir.³⁰

TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR

Bu dönemin en önemli siyasal yeniliği sosyalist içerikli yayın organlarının peşpeşe yayınlanmalarıdır. *Amele, Irgat, İştirak, Sosyalist, İnsaniyet, Serbest İzmir, Muahede* gibi, sosyalist dünya görüşünü benimseyen gazete ve dergiler, Türkiye işçi sınıfına sınıf bilinci vermek üzere yayın yaşamına atılıyorlardı.³¹ Bu siyasal gelişimin sonucu olarak da 1910 yılı 1 Mayısında işçiler ilk kez İstanbul'da birlik ve dayanışma gününde biraraya gelmişler ve hükümetten âcil istemlerinin yerine getirilmesini istemişlerdir.

1910 yılı eylülünde Hüseyin Hilmi başkanlığında *Osmanlı Sosyalist Fırkası* kuruldu. Fırka, sosyalist görüşlerin yayılma-

²⁸ Hüseyin Avni Şanda, *agy.*, s. 31.

²⁹ Kemal Sülker, *100 Soruda Türkiye İşçi Hareketleri*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1978, s. 172.

³⁰ Ahmet Seren, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıslar (1906-1925)*, Yurt ve Dünya, Dergisi, Mayıs 1977, Sayı 3, s. 397.

³¹ Dimitir Şişmanov, *agy.*, s. 49.

sına yardımcı olmuş, ama doğru ve temel ilkelere yoksun körükörüne bir savaşım vermiştir.

Bu devrimci ve siyasal savaşımın yoğun ortamında, 1911 1 Mayısında Türk, Bulgar, Rum ve Yahudi işçilerin katılmasıyla Selanik'te büyük bir gösteri düzenlenmiştir. İşçiler *Enternasyonal'i* söyleyerek büyük bir gösteri yapmışlardır. "1 Mayıs nedeniyle, 7.000 Osmanlı sosyalisti, Osmanlı proletaryası" ile birlikte, "Hamalların, yük arabası sürücülerinin, mavnacıların, yük boşaltanların ve liman işçilerinin büyük bir kısmının işlerini bırakmaları şehirde hayatı felce" uğratmış; "bu yüzden patronların çoğu dükkânlarını kapatıp", "işçilerin bayramına seyirci olarak" katılmışlardır.

Selanik'te, 1911 yılı 1 Mayıs sabahı "şehrin büyük kahvesinde bir toplantı düzenlenmiş"tir. "Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu militanları"nın dört ayrı dildeki konuşmalarını beşbin kişi dinlemiştir. Konuşmalar "1 Mayısın önemi ve işçi talepleri" üzerinedir.

Öğleden sonra kentte "büyük bir yürüyüş" yapılmıştır. Yürüyüşte "nüfusu meydana getiren çeşitli milliyetlerden her biri" temsil edilmiştir. Bu da halk üzerinde çok olumlu bir etki yapmıştır.³²

1912 yılında Türkiye'de "Osmanlı Sosyalistleri"nden bir grup Pangaltı'daki Belvü Bahçesinde 1 Mayısı kutlamışlardır.³³

İttihat ve Terakki hükümeti, 1913 Babıâli baskınından sonra, işçi sınıfına karşı baskıcı tutumunu iyiden iyiye artırmıştır. 1914'te Birinci Dünya Savaşının başlaması üzerine, Balkanlarda Osmanlıların yenilmeleri, gerilemeleri de başlamıştır. Bu savaş sırasında Bulgar sosyalistleriyle irtibat kesilmiş, zayıflamıştır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası başkanı Hüseyin Hilmi, bu dönemde, Türkiye sosyalist hareketinde adını çok duyuran biridir. Münir Süleyman Çapanoğlu, Hüseyin Hilmi için şöyle yazıyor: "Hilmi, mütarekede yapılan iki grevden birini desteklemiş, öbürünü kendisi tertiplemişti. Birinci grev, *Şirket-i Hayriye* ateşçilerinin greviydi (Temmuz 1920). İkincisi de

³² Ayrıntılı bilgi için, George Haupt/Paul Dumont, *agy.*, s. 114.

³³ Oya Baydar, "1 Mayıs 1974'te Türkiye İşçi Sınıfı" İlike Dergisi, Mayıs 1975, Sayı 17, s. 57.

tramvay işçilerinin grevi (23 Mayıs-6 Haziran 1920). Bu grev yabancı tramvay şirketini zarara sokmuş, işgal kuvvetleri kumandanlığını da endişeye düşürmüştü. Şirket, Hilmi ile müzakereye girişti. Ve söylendiğine göre kendisine mali yardımda bulundu; para verdi, maaş bağladı". Yazar bu satırlarının ardından yazısını şöyle sürdürüyor; "Bu adamın bol bol "para" harcaması dikkati çekmesi lazım gelen bir olaydı. Paralar nereden geliyordu? Partinin meteliği yoktu. Öyleyse otomobil nasıl gedi? Bol bol para harcamaların kaynağı neredi?" Çapanoğlu, elinde vesika olmadığı için, onun "İngiliz Intelicans Servisi hesabına çalıştığını" belgeleyemez.³⁴ Ama sosyalist harekette adı; "Sosyalist Hilmi", "İştirakçi Hilmi"dir. "İştirak" lakabı yalnızca çıkardığı gazeteden kendisine kalmış olamaz.

Bu dönemde işçiler sınıflı bir toplumun çelişkilerini tam olarak göremeden ve sınıf bilincini tam kazanamadan mücadeleyi yürütmüşlerdir. Ve bu bilinç uyanması tam olmadığından savaşa girilmiş, herhangi bir siyasal eylem yapılmamıştır. Savaş-sonrası bozulan ekonomik yapının doğurduğu zorunluk, yoksulluk ve artan sınıf çelişkileri, işçileri daha güçlü eylemlere itilmiştir. Şefik Hüsnü, "Harp esnasında bir şey yapmak imkânı olmamıştı" diyerek savaş yıllarında 1 Mayıs'ın kutlanamadığını da belirtiyor.

Savaş sonrasında *Türkiye Sosyalist Fırkası* 1920 yılı 1 Mayıs'ını örgütlemiş, "*Türkiye Müstakil Olacak*" pankartlarıyla işçiler Halic'ten Beyoğlu'na kadar yürümüştür. 1920 yılında Mustafa Suphi, Bakü'den işçilere şöyle sesleniyordu; "Ey dünyanın yapıcısı olan işçiler!", "Ey islâm aleminin asırlardan beri ezilmiş esir halkları!". "Bütün dünyadaki mazlum insanların bekledikleri mutlu gün, bütün dünyadaki mazlum halkların kaderini birbirine bağlayan büyük bayram!" dediği 1 Mayıs'larda "Yoldaşlar!", "Düşününüz ki, en şanlı şenlikler, kendi kaderinizi elinize alacağınız günlerde gerçekleşecek"tir, diye yarına, devrime ve halkların savaşımı gücüne inancını vurguluyor ve bağımsızlık savaşımı veren halkın özgürlüğe kavuşmasını diliyordu.³⁵

³⁴ Çapanoğlu Münir Süleyman, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul 1964, s. 72-73.

³⁵ Mustafa Suphi, "*1 Mayıs Bayramı Dolayısıyla Bakü'da Müslüman İşçilere Hitap*", *1 Mayıs*, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 53-56.

1920'lerden sonraki 1 Mayıslar tam bir anti-emperyalist öz taşımaktadır.

Aynı yıl, 1920, *Yeni Hayat* dergisi, 1 Mayıs Özel Sayısı düzenleyerek, yayınladığı makale, yazı ve şiirlerle bu güne verdiği önemi gösteriyordu.

Türkiye'de ilk ve gerçek kitlese 1 Mayıs, birlik ve dayanışma günü olarak, 1921 yılında kutlanmıştır. Şirket-i Hayriye, Seyrü Sefain, Halic idaresi'nde çalışanlar ve Deniz Yolu işçileri, Tramvay Kumpanyası işçileri, Elektrik İdaresi işçileri ve başka işkollarında çalışan işçilerin katıldığı büyük bir gösteri olmuştur. Özünde işçi sınıfına karşı olan, İstanbul'da yaşamı durduran grevleri ve 1 Mayıs'ları emperyalistler engellemeye çalışmışlardır. İstanbul İşgal Kuvvetlerince, Beynel-Müttefik Zabıta Komisyonu Reisi Miralay Ballar şöyle bir bildiri yayımladı: "Gerek 1 Mayıs münasebetiyle ve gerek sair herhangi bir tarih için nümayişler tertibi zımında vuku bulacak herhangi bir müracaat nazar-ı itibara alınmayacaktır. Her nevi siyasî veya diğer olaylar tertibi, askerî kumandanın emriyle kat'i surette yasaktır. Bu emre her türlü muhalefet, ciddiyetle nazar-ı itibara alınarak, cüret edenlerin şiddetle cezaya duçar olacağı ahaliye beyan edilir."³⁶ Buna karşın 1 Mayıs'ların, ne olursa olsun yapılacağını öğrenen işgal kuvvetleri başka bildirimler yayımlayarak birleşme ve dayanışmaya engel olmak istemişlerdir. Miralay Kapri-ni'nin, "1 Mayıs günü her nevi esnaf ve şirketler amelesi daima çalışma haklarını muhafaza etmektedirler. Beynel-Müttefik'in Zabıta onların mes'uliyetini kat'i surette temin eyleyeceklerdir. İstanbul'un askerî işgal altında bulunması dolayısıyla her nevi suikast ve siyasî nümayişlerle, fabrikalarda alat ve edevatı tahrip veya ameleyi işinden men gibi hareket, askerî suç telâkki edilerek, faileri askerî mahkemelere sevk olunacaklardır" yolundaki bildirimlerine karşın, "Bilumum İstanbul Amelesine" başlıklı bildirimler yayımlanıyordu. Türkiye Sosyalist Fırkası, "Mayısın birinci günü amelenin en mukaddes bayram günüdür. Bu mukaddes bayramın kutlanması bütün amele için bir vazifedir." diyerek, işçileri birlik olmaya çağırıyordu.

Türkiye Sosyalist Fırkası Genel Merkezini bayraklarla

³⁶ Ayrıntılı bilgi için: Ahmet Seren, *agy.*, s. 398.

donatan Hüseyin Hilmi, parti merkezinde 1 Mayıs nedeniyle bir kabul töreni düzenlemiş, kutlama törenine katılan bütün işçiler mavi gömlek ve kırmızı kravat takmışlar, aralarından seçtikleri üç delege Hüseyin Hilmi ile birlikte sadrazamı ziyaret etmişlerdir.³⁷

Mütareke yılları İstanbul'unda 1 Mayıs 1920'de emekçilerin büyük gösterilerinin yanısıra, öğrenci gençlik adına Talebe Birliği adına, Reşat Fuat Baraner başkanlığında bir grup, İstanbul proletaryasının yanında yerlerini almışlardır.³⁸

2 Mayıs tarihli *İkdam* gazetesi, 1921 yılı 1 Mayıs kutlamaları için şöyle yazıyor: "Amelenin bir kısmı bayramlarını kutlamak için mavi işçi gömlekleri giydikleri ve kırmızı boyunbağı taktıkları gibi, hemen hepsi de kırmızı rozetleri hamil idiler. Sosyalist Fırka Merkez-i Umumi'sine kırmızı bayrak çekilmişti. Türkiye Sosyalist Fırkasının Babıâli'deki merkezinde tören yapılmış, saat 10'dan 13'e kadar mızıka *Enternasyonal'i* çalışmıştır. İşçiler arasında dün işret men edilmiş olduğu için, hiç kimse sarhoş olmamış, bir vak'a zuhur etmemiştir."

Bu kitlesel başarılar işgalcilere vurulmuş birer yumruktu. Sınıfsal öz artık gittikçe ağır basmaktadır. Ekonomik yoksunluklar işçileri örgütlü savaşıma itmektedir.

Bir yıl sonra Beynel-Müttefikin Komisyonu Reisi Ballar, gene 1 Mayıs önleme bildirileri yayımlıyordu; "Bazı amele, 1 Mayıs gününü sükün dahilinde tes'id etmek arzusunda bulunabileceği cihetle, yevm-i mezkûrede, vapur, tramvay münâkalâtının te'ki edileceği ahaliye ihbar olunur.

"Herhangi bir cemiyet mensubu amele mesâiye devam hakkında daima maliktir. Ve Beynel-Müttefikin Zabıta bu gibilerin masuniyetine şiddetle temin edecektir.

"İstanbul'un Beynel-Müttefikin işgali altında bulunması dolayısıyla her nevi tecavüzât, siyasî nümâyiş, ameleyi çalışmaktan men, askerî tecavüz şeklinde telâkki edilecek, bu yolda hareket edenler muhakemeyi askeriye tevdi olunacaklardır."³⁹

İşgal kuvvetleri yerli işbirlikçi burjuvazi ile birlikte, her

³⁷ Kemal Sülker, *agy.*, s. 27.

³⁸ *Türk Sönu*, dergisi, Ağustos 1968, Sayı 20, s. 40.

³⁹ *Vakit* Gazetesi, 27 Nisan 1922, s. 1.

türlü gösterinin yasaklandığını ve siyasal sayılabilecek her gösterinin askeriye tecavüz biçiminde yorumlanacağını açıkça ilan ediyorlardı. Kapitalistler ile yerli işbirlikçi burjuvazi, halkın karşısına elele dikiliyorlardı. "Türk burjuvazisi, eskiden beri, proletaryanın ve köylü yığınlarının kitle halindeki eyleminden ateşten korkar gibi korkardı."⁴⁰ "Türk burjuvazisi, tamamen güçsüzdür ve gelişebilmek için emekçi halkı czmek zorundadır."⁴¹ Ama Türkiye'deki gelişen siyasal bilinç, artık haklarına sahip çıkmaya zorluyordu. *Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası, İşçi Derneği, Beynelmille İşçiler İttihadı* gibi siyasal ve sendika örgütler oluşturulmuştu. Enternasyonalist ilkelce bağlı, ulusal mücadele saflarında, anti-emperyalist, ekonomik koşulların ağır baskısı altında uluslararası birlik ve dayanışma gününde işçiler gene, hem de daha kalabalık olarak biraraya geliyorlardı. 1922 yılı 1 Mayıs öncesinde, 1 Mayıs anmak ve düzenlemekle görevli bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, çeşitli sendika, parti ve işçi dernekleri temsilcilerinden oluşmuştu. Komisyonun hazırladığı 1 Mayıs programı 28 Nisan 1922'de *Vakit* gazetesinde şöyle yayınladı:

"1 — İstanbul'da mevcut bütün işçiler, kadın, erkek ve bir teşkilâta mensup olsun olmasın bu bayrama davetlidir.

"2 — Toplanma merkezi Pangaltı'dır. Bayrama iştirak edecek bütün arkadaşlar saat onbirde Pangaltı'da bulunacaklar ve kollarında kırmızı pazubentler bulunan tertip heyeti tarafından karşılanacaklardır.

"3 — Grup halinde gelecekler şehir dahilinde yürüyüşlerinde hiçbir türlü nümâyiş, yapmayacaklar ve proletarya şuuruna yakışacak bir vakar ve sukûnetle geçeceklerdir.

"4 — Bayram Pangaltı'da başlayacak ve bütün gruplar toplu olarak saat bir-buçukta önde mızıka olduğu halde Pangaltı'dan hareketle Kağıthane'ye gidecekler ve arkadaşlar mızıka ile birlikte işçi şarkıları terennüm edeceklerdir.

"5 — Kağıthane'de 1 Mayıs Bayramı'nın ehemmiyeti ve tarihi hakkında söz söyleyecek arkadaşların nutukları dinlenecek, bayram saat beşe kadar devam edecek ve beşten sonra arkadaşlar yine sakin ve vakarla dağılacaklardır.

⁴⁰ A. Şnurov, *agy.*, s. 17.

⁴¹ A. Şnurov, *agy.*, s. 19.

“6 — 1 Mayıs Komisyonu polise karşı bütün mesuliyeti deruhte etmiş olduğundan bütün arkadaşların tertip heyetinin ihtarlarını iyi karşılaması ve işbu program haricine çıkılmaması bilhassa rica olunur.”

Bu bayramın nasıl kutlandığını da, gene 2 Mayıs tarihli *Vakit* gazetesinden okuyalım:

“1 MAYIS BAYRAM'I, dün amele tarafından Kâğıthane'de tes'id edilmiştir.

“Dün Mayıs'ın Bir'i idi. Öteden beri Müte'amel akideler bu günü amele için resmî bir bayram günü olarak kabul etmişlerdir. İstanbul amelesi, dün, beynelmilel amele bayramının resmen tes'idini icra etmiş ve müredeb programı dairesinde Kâğıthane'de azametli, akşama kadar muhtelif eğlenceler tertib etmiştir. İstanbul tarafındaki amele saat on-buçukta Sultanahmet meydanında toplanarak tenha sokaklardan geçmek suretiyle Pangaltı'ya gelmiş ve oradan kendilerini bekleyen diğer arkadaşlarına iltihak etmiştir. Saat birde amele kitlelerinin önünde bir bando mızıka olduğu halde kırımızı pazubentli heyet azasının nezareti altında amele Kâğıthane'ye yollanmıştır. Yolda ameleye muhtelif beynelmilel mesai marşları terennüm ettirilmiş, Kâğıthane'de hatipler tarafından emek ve emeğin kıymeti hakkında muhtelif mevzular üzerine konferanslar verilmiştir.

“Bayram eğlencesine, Şirket-i Hayriye, Haliç, Tramvay, Tünel, Elektrik Seyr-ü Sefain İdaresi ve Mürettibin-i Osmaniye cemiyetlerinden bir heyet katılmıştır.”

1 Mayıslar Ankara, İzmir, İzmit, Mersin ve Adapazarı kentlerindeki işçilerce de, ilk kez, 1922 yılında Kutlanmıştır. Bu da ülkede siyasal platformun giderek yaygınlaştığını emekçilerin artık örgütlü olarak savaşım verdiklerinin birer örneğidir.

Anti-emperyalist savaş sonuçlanmak üzeredir. Türk ordusu Yunan, Fransız, İngiliz emperyalistlerini yenmiştir. Saltanat kaldırılmış, emekçi halkın özlem duyduğu “sömürsüz”, “tam bağımsız” bir Türkiye kurulmak üzeredir! Herkes umutlarla doludur.

O yıllarda Falih Rıfık Atay, “1 Mayıs” başlıklı makalesinde, “Yarı-aç amelesi... eğer 1 Mayıs bu memlekette sermaye tahakkümüne karşı esir sınıfın bayramı ise, ey bütün

vatan ehli, kadın, erkek, bey, ağa, hepimiz dağlara çıkalım.”⁴² diyerek kapitalistlere savaşta sınıf ayırımının gözetilmesi gerektiğini yazıyor.

Şefik Hüsnü *Mayıs 1 Nedir?* adlı broşüründe, 1922 yılı 1 Mayıs kutlamalarına ilişkin şunları yazıyor; “... 1 Mayıs, 1922 senesinde şuurlu bir mahiyet almıştır. O sene, İstanbul, İzmir, Ankara ... gibi mühim şehirlerde kitlevi hareketler olmuş, mitingler yapılmış, İstanbul'da İtilâf işgaline rağmen, Türkiye İşçi Derneği, Beynelmielel İşçiler İttihadi, Türkiye İşçi Sosyalist Partisi gibi teşkilâtlar, büyük caddelerde, Türkiye'de ilk defa olarak *Enternasyonal* marşı söyleyerek geçmişler, Hürriyet-i Ebediye tepesinde ve Kâğıthane'de amele menfini müdafaa den inkilâpçı nutuklar söylenmiş ve Kâğıthane'de işçilere birçok beyannameler dağıtılmıştır.”⁴³

“1922'de emperyalist Fransız donanmasının Mersin'e gelmesi üzerine, örgütlü, işçiler ve sosyalistler, düşman işgaline karşı isyan bayrağını kaldırdılar. Günlerce Mersin emekçisi YAŞASIN 1 MAYIS, KAHROLSUN EMPERYALİSTLERİN UŞAĞI İSTANBUL HÜKÜMETİ diye haykırarak yürüdüler.”⁴⁴

1923 yılında işçiler hükümetten yerli ve yabancı işbirlikçilerin egemenliklerine son verilmesini, bir an önce “*Mesai Kanunu*”nun çıkarılmasını istiyorlardı. 1 Mayıs günü işçiler adına yapılan konuşmalarda, “... şayet bizim Mesai Kanunumuza tatilinizin ikmalinden sonra ilk celselerinizden çıkartma ve bir neticeye iktiran ettirmezsensiz, emin olunuz ki memleketimize gelecek olan insafsız sermayedarlara kendi ellerinizle bizi esir edeceksiniz. Sizden bir an önce Mesai Kanunumuzun çıkarılmasını talep ediyoruz.”⁴⁵ diyerek âcil istemlerini hükümete duyurulmuş, ama sonuç alınamamıştır. O yıl 1 Mayıs kutlamalarını, Umum, Amele Birliği ve Mürettibin Cemiyeti ortak düzenlenmiştir. Su ve elektrik şirketlerinde çalışan işçilerin bir bölümünün dışında tüm İstanbul işçileri kutlamaya katılmıştır.

29 Nisan 1923 tarihli *Vakit* gazetesi 1 Mayıs günü prog-

⁴² Falih Rıfık Atay, *Eski Saat —Derleme— Akşam*, Basımevi, İstanbul 1933, s. 95-96. (Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar* adlı kitabından alıntı).

⁴³ A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı*, May Yayınları, İstanbul 1976 s. 480.

⁴⁴ “1 Mayıs 1978 için İleri”, Tüm Döküm İş Sendikası Yayını, (Ankara) 1978, s. 18.

⁴⁵ Kemal Sülker, *ayv.*, s. 261-262.

ramını şöyle yayımlıyordu:

“1 Mayıs Amele Bayramı

“İstanbul Amelesi 1 Mayıs'ı nasıl tes'id edecekler?

“Saat onbirde Merkez-i Umumi önünde beray'ı tebrik'i içtimai etmek şartıyla dernek azaları önlerinde mızıklar olduğu halde dernek merkezinden hareket eyleyeceklerdir. Merkez-i Umumideki mızıkamele Amele Birliği reisi olan Çapalı Mehmet Bey'in balkonda görünmesine müteakip istiklâl ve amele marşlarını çalacak, marşlar hilâmında reis bayramı tebliğ edecektir.

“Birlik azası önünde amele, kadın ve çocuklar olduğu halde hareket edecekler ve Sultanahmet Parkında toplanacaklardır.

“Parkta bir hatip, ihtimal Şakir Rasim Bey tarafından Türkiye proletaryasının kardeş Avrupa Amele Teşkilâtına Mayıs Bir tebrikiyle...” yolunda telgraflar çekilir. Ayrıca Atatürk'e de bir telgraf çekilir. Telgrafta, Amele Birliđinin Sultanahmet'te toplanan yüzlerce üyesi adına “amele”nin “esaret”ten kurtarılması istenir. Üçüncü Enternasyonale çekilen telgrafta da, Türk işçi sınıfının yıllarca yabancı kapitalistlere karşı savaş verdikleri ve dünya işçi sınıfının yanında oldukları belirtildikten sonra, onların da Türkiye'deki işçi sınıfın savaşımını desteklemeleri istemi dile getirilir.

Ve aynı yıl İzmir İktisat Kongresinde, 1 Mayıs gününün Türkiye işçilerinin bayramı olarak kabulü kararlaştırıldı.⁴⁶

1923 yılı 1 Mayıs Ankara, İzmir ve Adapazarı'nda da kutlanmıştır. Ama, daha 1 Mayıs yaklaşmadan “Bolşevik Suikastı” diyerek, burjuvazi “tevkifat”lara başladı. İşçi sınıfının güçlenmesi ve *Aydınlık* dergisinin etkinliğinin artması, işçi ve aydınlar arasında geniş bir okur bulması hükümeti iyice telâşlandırdı. İşçiler Ekonomik sömürden kurtulmak için Atatürk'e telgraf çekerlerken, *Aydınlık* dergisi 1 Mayıs özel sayısı yayınlarken, öte yandan, “TBMM hükümetini iskat, meşruiyetini inkâr, tazammun eden hükümet şekli-hâzırını düşman tabiriyle işaret, ve işçi saltanatından açıktan açığa bahis ve icraat-ı aleyhine ameleyi tezahürata teşvik... komünist rehberlerini zindanlara atan Türkiye burjuvazisi-

⁴⁶ A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir, Yorumlar—Belgeler—Yorumlar, İkinci Baskı Ankara 1971, s. 432.*

nin kahrolmasını temenni ... hükümet-i hâzırının şeklini tebdil ile yerine komünist bir hükümet ikâme etmek üzere ameleyi azim ve şiddetle mücadeleyle sevk ve tahrik gibi suç teşkil eden unsurlar nedeniyle aralarında Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası Reisi Dr. Şefik Hüsnü'nün de bulunduğu yirmiye yakın kişi tutuklanmıştır.”⁴⁷

3 Mayıs 1923 tarihli *Vakit gazetesi*; “Üç Komünist Propagandacısı” başlığıyla olayı şöyle veriyor: “Bir Mayıs Bayramında işçi sınıfının nümayişle iktifa etmeyerek idare-i hâzırayı devirerek, yerine komünist prensiplerini tatbik edecek bir şekli-hükümet ikame etmek teşvikatından ve bunun için derhal harekete geçilmesini tavsiye eden beyannameler neşrettiğinden dolayı taht-ı tevkife alanına Vanlı Kazım ile İstavridis” tutuklanmış ve haklarında soruşturma açılmıştır. Bu konuda Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar* adlı kitabında “21 Nisan 1923'te Yunan tebalı İstavrit (İstavrides) Beynelmîlel Bina ve Marangozlar Cemiyetine 300 kadar beyanname götürürken yakalandı.”⁴⁸ diye yazıyor. Ayrıca “Yaşasın Komünizm” yazılı bir Rumca bildiri yapıştırdırken de Rum asıllı Bodros'un yakalandığını,⁴⁹ bu olayın da Türkiye Komünist Partisi ile onun bir kolu olan, Türkiye Komünist Gençler Birliđinin faaliyeti olduğunu, 18 kişinin tevkif edildiğini ve 21 kişinin mahkemeye verildiğini de öğreniyoruz.⁵⁰

7 Haziran 1923 tarihli gazeteler; “Komünistler mahkeme kararıyla tahliye ediliyor” diye manşetler atıyorlardı. Bu tutuklama ve kutlamalara ilişkin *Mayıs 1 Nedir?* broşüründe Dr. Şefik Hüsnü şunları yazıyor: “1923 senesinde 1 Mayıs, İstanbul'da birçok işçilerin ve ameleci münevverin tevkif ve hapsedilmeleriyle hususî bir mahiyet almıştır. Sokak nümayişleri olmamış, ancak Çırpıcı'da bir bayram halinde tes'id edilmiştir. Yine bu 1 Mayıs'ta, İstanbul'un her tarafında birçok beyannameler dağıtılmıştır.

“İzmir'de, Ankara'da, Adapazarı'nda, bilhassa memleketin en şuurlu işçileri olan İmalât-ı Harbiye işçileri içtimalar yapmışlar, nutuklar söylemişler, amele piyesleri temsil et-

⁴⁷ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1978, s. 326.

⁴⁸ Mete Tunçay, *agy.*, s. 328

⁴⁹ Mete Tunçay, *agy.*, s. 328.

⁵⁰ Mete Tunçay, *agy.*, s. 328

mişlerdir.”⁵¹ Bu “temsil”lerin geliri hasta işçilere yardım olarak ayrılmıştır.

Bu tutuklamalar işçi sınıfının yer yer örgütlenmeye başlamış hareketini parçalamayı, dağıtmayı amaçlamıştır. Ayrıca “1923 senesinde İstanbul Milletlerarası İşçi Birliği kapatıldı. Kapatılması için, 1 Mayıs gününün kutlanması ile ilgili bildirimlerin dağıtılması bahane edildi. Birliğin ileri gelenleri tutuklandı ve tıpkı vaktiyle jöntürklerin proletarya sınıf hareketinin ‘hesabını’ gördükleri, burjuvazi kontrolünde sözümlenmiş işçi örgütleri kurmaya koyuldukları gibi, şimdi de kemalistler, kendi burjuva “sendikalarını”, işçi eylemine karşı mücadele aracı olarak kullandılar.”⁵²

26 Kasım 1923 tarihinde kurulan ve o güne dek kurulan örgütlerin en büyüğü olan *Türkiye Amele Birliği* 1924 yılı 1 Mayısı kutlama hazırlıklarını yürütmüştür. Birliğin kutlama programı basına şöyle yansımıştır:

“1 — Saat ikiden dörde kadar umum derneklerin ve amele cemiyetlerinin murahhas heyetlerinin tebrikleri kabul edilecektir.

“2 — Bir mızıkaya muhtelif amele marşları çalacaktır.

“3 — Umum amele kırmızı rozet taşıyacaktır.

“4 — Mesai Kanununun, Millet Meclisinin ilk içtimandan çıkmaması dolayısıyla amele bu sene sokaklarda tezahüratta bulunmayacaktır.

“5 — Resmi kabul saat dörtte hitam bulacak ve birliğe mensup bir heyet tebrikeye gelen murahhasların mensup oldukları mustakil cemiyetlere iade-i ziyaret edeceklerdir.” Bu programın yayınlanmasından sonra, “Amele Birliği namıyla bir müessese hükümetçe hiçbir vechile tanınmamış olduğundan 1 Mayıs münasebetiyle Amele Birliği namına yapılacak hiçbir nümayiş, merasim hareketine katiyen müsaade edilmemesi ve hemen men’ine tevassul olunması” biçiminde hükümetçe duyurular yayınlanmaya başlanmıştır. Sekiz saatlik işgünü için bildiri dağıtanlar, işçileri örgütlenmeye çağırınlar, gösterilere katılanlar gözaltına alınmışlar ve tutuklanmaları istenerek mahkemeye verilmişlerdir. “Türkiye, işçi hareketinin en zalim takibata uğradığı ülkelerden biridir.”⁵³

⁵¹ A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.

⁵² A. Şnurov, *agy.*, s. 43.

⁵³ A. Şnurov, *agy.*, s. 59.

Doğaldır ki, işçilerin üzerine saldırılırken “işçi isteklerini kabul etmeyen ve işçileri bir kuru ekmeğe çalıştıranlara” bir şey yapılmamıştır. 1 Mayıs nedeniyle yayınlanan *Çelik Kol* gazetesi ve *Aydınlık* dergisi toplatılmış ve, kapatılmış, dergi idarehanelerinde arama yapılmıştır.⁵⁴

Aydınlık dergisinin Haziran 1923 sayısında Türkiye’de ilk 1 Mayıs şiiri yayınlanmıştır. Yazarı Yaşar Nezihe Hanım’dır. Şiir, “Ey işçi.../Mayıs birde; bu birleşme gününde, Boy-nunda esaret bâğını parçalar, kes at;/Kuvvettedir hak — hakkını haksızlara anlat” diyerek işçilere sınıf bilincini vermeye çalışıyor ve onlara savaşın örgütlenerek verileceğini söylüyordu.

Ankara’da, 1 Mayısta, müretiler, fırıncılar, şimendifer işçileri, askerî fabrikada çalışanlar, 8 saat iş, hafta tatili, dünya işçilerinin birlik, mücadele, dayanışma günü 1 Mayıs gibi sloganlarla Cebeci’den Meclise kadar yürüyerek büyük bir kalabalık oluşturdular. Emekçiler tüm haklarını sonuna kadar savunacaklarını haykırdılar.

“1924 yılı 1 Mayısında, İstanbul’da hemen hemen hiçbir şey yapılamamıştır. Sokaklarda tezahürat menedildiği gibi, Amele Birliği merkezinde yapılmak istenen resm-i kabule de mümanaat edilmiş, *Enternasyonal* marşı çaldırılmamıştır. Amele tarafından neşredilen *Çelik Kol* gazetesi toplatılmış, *Aydınlık* mecmuası idarehanesi taharri edilmiştir.”⁵⁵ diye yazıyor Şefik Hüsnü.

Hükümet *Türkiye Amele Birliği*’ne sızarak, örgütlenen işçi sınıfını içten parçalamak amacıyla, hükümet yanlısı 14 Birlik Başkanıyla anlaştı. Kemalistler Şakir Rasim’i Başkanlığa ve Halk Fırkası İstanbul mutemedi Refik İsmail Bey’i Birlik Yürütme Kurulu başkan yardımcılığına getirdiler. Bu, işçiler arasında büyük bir huzursuzluğa neden oldu. 1923 yılı aralık ayında 19.000 üyesinden 12.000’i Birlik’ten ayrılmış bulunuyordu. Bu nedenle yeni bir örgütlenmeye gidilir. 1924 Eylülünde Amele Teali Cemiyeti kurulur. Cemiyetin bünyesine Mürettibin Cemiyeti, İstanbul Umum Deniz ve Maden Kömürü Tahmil ve Tahliye İşçiler Cemiyeti, Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyet, Cibali Tütün Fabri-

⁵⁴ A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.

⁵⁵ A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.

kası Amele İttihadı Cemiyeti, Anadolu Bağdat Şömendiferler Cemiyeti, İstanbul Tramvay Amelesi Cemiyeti, Haliç Şirketi Amele Cemiyetlerinin yanısıra pek çok işçi kuruluşları da katıldılar. *Amele Teali*, 1924-1926 senelerinde işçi eyleminde çok önemli rol oynadı. Bu seneler, kemalist olan 'işçi önderlerinin' işçinin başına çorap ördükleri devrin en haerketli zamanı sayılır."⁶⁶

1925 yılı 1 Mayıs kutlamaları da Amele Teali Cemiyetince organize edildi. Cemiyet 21 Nisanda, 1 Mayıs kutlaması için, vilayete bir dilekçe ile başvurdu. Bu başvuruda kutlama programı da vardı. Bu programa göre; "Amele saat bire kadar Teali Cemiyet-i Merkez-i Umumisi önünde toplanacaktır. Orada ameleye hitaben nutuk söylenecek, şiir okunacak, mütakiben toplu bir halde İstanbul Hükümet Konağına gidilecektir. Ve işçi temsilcileri valiyi ziyaret ederek, istek ve dileklerinin hükümete duyurulmasını kendilerinden rica ettikten sonra; Sirkeci, Eminönü, Karaköy, Köprüsü tarikiyle ve tramvay yolunu takiben Şişli'ye ve Hürriyet-i Ebediye tepesine gidilecektir. Burada, oynanacak, gülünecek ve eğlenildikten sonra herkes sessiz-sedasız yerine dağılacaktır."⁶⁷

İstanbul polis müdürlüğü toplu gösterinin yapılamayacağını şiir ve nutuk söylenemeyeceğini, ama "resm-i kabul", ve vilayeti ziyaretlerinin mümkün olduğunu bildirdi. Bu yazışmaların, bu yasaklamaların ardından 1925 yılı 1 Mayısın görkemli bir biçimde kutlandığını öğreniyoruz gazetelerden. 'Kırmızı renkli perde ve bayraklarla bir beyaz zemin üzerinde siyah bir örs ve iki çekiç resmi bulunuyordu. İçtima odası kırmızı renkli bezler üzerine siyahla yazılmış levhalarla süslenmişti. "Duvarlara da işçi sınıfının şu sloganları yazılmıştı: "*Türk Amelesi İrticaya Karşı Amansız Bir Mücadele Açmalıdır*"; "*Burjuvazinin Zulmünü Protesto Ediyoruz*"; "*Mürteciler, Muhtekirler, Kapitalistler, Empreyalistler Kahr olsun*"; "*8 Saat İş, 8 Saat İstirahat, 8 Saat Uyku*"; "*Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz*."

"İlk fırsatta (1 Mayıs bayramının kutlanması münasebetiyle broşür yayınlanması bahane edilerek) Birliğin sosyalist önderleri tutuklandı. Kimi 7 sene, kimi 17 sene kürek ce-

⁶⁶ A. Snurov, *agy.*, s. 44.

⁶⁷ Ahmet Seren, *agy.*, s. 409.

zasına mahkum edildi."⁶⁸

1 Mayıs "Kapitalistler için bir korku günüdür, işçiler içinse bir umut günüdür". Bu gün "bir istirahat, zevk-u sefa, eğlenti günü" değildir.

Tevkifatlar basına şöyle yansıyor:

"Bir tevkif — 1 Mayıs ünvanlı bir kitap neşreden Şefik Efendi İstanbul Mahkemesine gönderildi." (*Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1925.)

"Mevkuflar gönderildi — Ankara İstiklâl Mahkemesine gönderilen 12 kişi..." (*Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1925.)

13 Ağustos tarihli *Vakit* gazetesi, "Komünistler Mahkûm" başlığı altında tutuklanan ve serbest bırakılanların bir listesini veriyordu. Buna göre, Şefik Hüsnü, Hasan Ali (Ediz), Nâzım Hikmet, Cevdet Bey "giyaben 15 er yıla, Şevket Süreyya (Aydemir) ve bazı arkadaşları da 10 ar yıl ağır hapse mahkûm olurlar."⁶⁹

Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet ve bazı aydınlar yurtdışına çıkmışlar, tutuklanmaktan kurtulmuşlardır. *Mayıs 1 Nedir?* broşüründe "Bu seneki 1 Mayıs, diğer vilayetlerde, İstanbul'dan daha iyi yapılmıştır. Ankara'da içtimalar yapılmış, ame le marşları söylenmiş, ame le piyesleri temsil edilmiş ve şehir dahilinde tezahüratta bulunulmuştur. İzmir ve Adapazarı işçileri de 1 Mayısı canlı bir surette yapmışlardır."⁷⁰ diye burjuvazinin tüm engellemesine karşın, bilinçli işçi sınıfı davranışlarının örgütlü olarak ortaya konduğunu anlatılıyor, artık bilinçli aydınların işçi sınıfından kolay kolay koparılamayacağı gerçeği de iyice belli oluyordu.

1923 yılında İzmir İktisat Kongresine katılanlar işçi temsilcilerinin önerileri üzerine 1 Mayısın resmen işçi bayramı olarak kutlanmasını kabul etmişlerdi. Ama 27 Mayıs 1925 tarihinde 1 Mayıs resmen "*Bahar Bayramı*" olarak, bir yasa ile ilan edilmiştir. Böylece, 1 Mayıs işçi sınıfının uluslararası birlik, dayanışma ve direniş günü olarak kutlandırılmayacak ve onun devrimci mücadelecisi geleneği her yıl daha çöşkun olarak yaşattırılmayacaktı. Ve burjuva basını, bizde işçi olmadığı için 1 Mayısın kutlanmadığı yalanını yazacaktı

⁶⁸ A. Snurov, *agy.*, s. 48.

⁶⁹ Mete Tunçay, *agy.*, s. 310.

⁷⁰ A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.

sonraları. Ama sürekli olarak güzel kır manzaralarıyla halkımızın "Bahar Bayramı"nın kutlanması hiçbir zaman unutulmamıştır. Ve çok uzun bir illegal döneme girilmiştir. Artık bugün birçok olaylar o günleri yaşamış yazarlarımızın anılarında zaman zaman günışığına çıkmakta, kara mizah olarak hakettiği damgayı yemektedir. Sürekli baskıcı uygulamaların örnekleri pek çoktur. Ülkenin dışa bağımlılığını unutturmak, ekonomik sıkıntıların günışığına bilinçli olarak çıkışını engellemek örgütlü, bilinçli eylemlerin ortaya konmasına engel olmak için, sıkı bir polis devleti anlayışıyla ve sıkıyönetimlerle yönettiler ülkeyi. Sarı sendikalarla kolkola olarak kutlatmaya çalıştı. Ama yazarından, ozanından korkan bir burjuvazinin yıllar süren baskısı işçi sınıfının örgütlenmesine karşı tüm direnişi, artık yıkılıyor kırılıyor.

Dönelim gene Şefik Hüsnü'nün *Mayıs 1 Nedir?* broşürüne ve şu satırları okuyalım; "Evvellâ şunu söyleyelim ki, 1 Mayıs amele için herhangi bir istirahat, zevk-ü sefa, eğlenti günü değildir. Bilâkis bütün amele hareketi tarihi bize gösteriyor ki, hemen bir asır zamandan beri yapılan 1 Mayısta amele sınıfı asla dinlenmemiş ve gülmemiştir. Belki pek çok yorulmuş, üzülmüş ve kurban vermiştir."⁶¹

"Kemalist yöneticiler atıldıktan sonra, Amele Teali gerçek bir işçi merkezi haline geldi. *İkdam* Gazetesinin 1 Mayıs 1927 sayısında şunlar yazılıyor: '2.000'e yakın işçi işini terkettiler ve Teali binasında toplanarak hep birlikte ünlü şair Nazım Hikmet'in yazıp bestelediği *İş Türküsesi*'nü söylediler.'⁶²

1 MAYIS TUTUKLAMALARI

1927 ve 1928 yılı 1 Mayıs anmaları her şeye karşın yine de yapılmıştır. Ama bunlar son kutlamalardır. Bu tarihlerden sonra yığmsal kutlamalar yapılamamış, 1 Mayıslar da ille-galleşmiştir. Tutuklanmalar, baskılar birbirini izlemiştir, ama hareket, akan su, durmamıştır.

İşte 27 Haziran 1928 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, "İzmir'de, İstanbul'da komünistlik propagandası yapan, beyan-

nameler dağıtan, 1 Mayıs münasebetiyle duvarları birtakım saçma-sapan yazılar yapıştıran 35 kişinin tevkif olunduğunu yazıyor.

2 Mayıs 1929 tarihli *Milliyet* gazetesi; "Komünistlerin hazırladıkları beyannameler ellerinde kaldı. Son komünist faaliyetleri. Kamünist maskesine bürünen bazı çılgınlar öteye beriye beyannameler dağıtmışlardır. Mevkuflar arasında öyle mühim şahsiyetler yoktur. Beyannameler şapirografla basılmış, Arap harfleriyle yazılmıştır. Tahkikat devam ediyor."

30 Nisan 1929 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi,, "Polisimizin büyük muvaffakiyeti" başlıklı yazı: "T. Komünist Partisinin merkezi keşfedildi... Yoldaşlar diye başlayan... eski Arap harfleriyle yazılmış olan... beyannameler kırmızı ve mavi mürekkepli şapirograflarda istinsah edilmiş 2 sahifeden ibarettir. Beyannamelerin en başında 'Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz' hitab, altında orak ve çekiç resmi vardır. İmza da Türkiye Komünist Fırkası ve Türk Komünist Gençler Birliğidir."

2 Mayıs 1929 *Türk Dili* gazetesi; "Komünist Tevkifatı", "1 Mayısta nümayişe hazırlanan komünistler tevkif edildi.", "1 Mayıs münasebetiyle İstanbul'da ameleye hitaben tahrikâmiz beyannameler dağıtıldı. Bu münasebetle üç komünist tevkif edildi."

12 Mayıs 1929 tarihli *Türk Dili* gazetesi: "Son günlerdeki komünist faaliyetinden meznun olarak tevkif edilmiş olan Koca Mehmet İsak ve Eftim hakkında tutulan tahkikat evrakı ile birlikte adliyeye verilmişlerdir."

1 Mayıs 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, "Amele Bayramı münasebetiyle polis tedbirler aldı.", ve "Bu gün 1 Mayıs'tır. Bütün dünya amelesini bugün müşterek bayram günü ittihaz etmiştir. Bugün şehrimizdeki amelelerde hususî mahiyette gezintiler tertip edecekler ve kendi aralarında eğleneceklerdir." denerek olayı çarpıtma çabaları çok açık görülüyor. Ertesi gün, aynı gazete "1 Mayısın İstanbul'da sükûnetle geçtiği"ni yazıyor.

30 Nisan 1932 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi Moskova'dan şu haberi duyuruyor okurlarına; "1 Mayıs Bayramı münasebetiyle her sene yapılmakta olan şenlikler bu sene Başvekil İsmet Paşa'nın Moskova'yı ziyareti dolayısıyla daha fevkalade bir şekilde icra edilecektir. Türk heyetinin Moskova'da bu-

⁶¹ Dr. Şefik Hüsnü, *1 Mayıs*, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 62.

⁶² A. Şnurov, *agy.*, s. 46.

lunması 1 Mayıs şenliklerine hususî bir ehemmiyet verdirmiştir." Ertesi günkü gazeteler "İsmet Paşa Hazretleri ve Türk heyeti hususî trübünden merasim takip ettiler" diye yazıyordu. Ne gariptir ki kendi ülkemizde yasak olan işçi sınıfı kazanımı başka ülkelerde seyrediliyor ve kutlanmasına katılıyor.

30 Nisan 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yeni 1 Mayıs tutuklanmalarına rastlıyoruz; "Zabita 20'den fazla komünisti yakaladı." "Yarın 1 Mayıstır. Mayıs, malûm olduğu üzere bütün dünya amelesi tarafından kabul edilmiş bir bayram ve nümâyîş günüdür. Bu münasebetle zabita tarafından, her sene yapıldığı gibi, komünist takrikâtı ihtimaline karşı halkın huzur ve sükûnu muhafazası maksadıyla bazı tertibat almıştır. Zabita 1 Mayıs bahanesiyle amelenin işlerini tatil etmesine ve nümâyîş yapmasına mani olacaktır."

Şu satırların altını ibreti alem için çizmemiz gerekiyor: "Bizde amele kitlesi mevcut olmadığı için bittabi 1 Mayısla alakamız yoktur." diye yazıyordu 1 Mayıs 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi. Ertesi günü gazeteler "1 Mayıs eğlentili geçti" diye yazarken, "Beyanname dağıtmaya ve taşkınlık yapmaya teşebbüs edecekleri anlaşılan ameleden 52 kadari nezaret altına alınmıştır.", "Şuraya buraya atılmak istenen ve tutulan bayraklar kırmızı zemin üstüne boya yazı ile yazılmış '1 Mayıs amelenin mücadele günüdür' ibaresini muh-tevidir."

17 Nisan 1933 tarihli *Cumhuriyet gazetesi*: "14 komünist yakalandı." "Ameleye beyanname dağıtmaya teşebbüs edenler beyannamelerle birlikte ele geçtiler. Evvelki akşam, zabita halkı komünistliğe tahuk etmek için Şehremini, Cibali, Çapa, Ortaköy gibi fabrikaların ve amelenin müteneşif bulunduğu yerlerde duvarlara muzur beyannameler yapıştırıldığını ve aynı beyannamelerin el ile dağıtıldığını öğrenerek bu işe ön ayak olanları yakalamıştır. 1 Mayısın yaklaşması münasebetiyle mutat komünistlik propagandası yapmak isteyen bu maznunlar 14 kişidir. Zabita Ortaköy'de, Cibali'de diğer taraflarında dağıtılan ve duvarlara yapıştırılan beyannameleri de toplatmıştır."

Ya şu satırlara ne demeli? 22 Nisan Türk Dili gazetesi: "1 Mayıs şenliklerine bir teyyare filomuz eşlik ediyor."

dendikten sonra, "Sovyet Rusya'nın 1 Mayıs şenliklerine iştirak edecek olan beş teyyaremizin" Sinop'a indiğini yazıyor. Ardından 25 Nisan tarihli sayısında aynı gazetede "Filomuz Moskova'ya vardı ve hararetle karşılandı." denerek övülmekte.

Dönelim gene tevkifatlara. 15 Nisan 1935, *Tan gazetesi*: "İzmir'de beyanname dağıtan 12 kişi adliyeye verildi," "Bir Mayısta şehrin muhtelif yerlerine köylü ve büçük memurları hükümet aleyhine tahrik eder mahiyette beyannameler atmakta suçlu olarak yakalanan 12 kişi hakkındaki tahkikat bitti. İş adliyeye intikal etti.

"İstanbul'da basılmış, buraya getirilerek kunduracı Ahmed'e verilmiş kısmen dağıtılmış beyannameler, risaleler, *Kızıl İzmir, Emekçi* adında birkaç gazete ele geçirilmiştir. Yakalananlar şunlardır: Kunduracı Ahmed, Dedeğaçlı Ahmed, Çorapçı Süreyya, tütün amelesinden Yusuf Hasan, kundura makinecisi Mazhar Ahmet, Hayri Tekin, Şöför Zekeriya, komisyoncu kâtabi Mehmet Emin, Giritli Cazim ve küçük Hilmi'dir."

Burjuvazi saldırdıkça saldırır. Tutuklamalar sürüp gider. En son Adana'da bir grup işçinin toplanarak, 1938 yılında, 1 Mayıs günü gösteri yaptıklarını⁶³ öğreniyoruz basından.

1 Mayıs 1945. Hitler faşizminin başkenti Berlin düştü. Yalnızca Avrupa'da 40 milyon insanın ölümüne yol açan 2. Emperyalist Dünya Savaşı emekçilerin savaşım gününde sona eriyordu. Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm görüşleri büyük bir utku kazanıyordu.

1945'in 1 Mayısı Almanya'da, faşizmin yıkıntıları üzerinde hem işçi hem de kurtuluş günü olarak kutlandı.

1838 yılı İngiltere'sinde işçiler Robert Owen'ın etkisiyle fazla çalışmak istemiyorlardı. 8 saatlik işgünü için 1838 yılı 1 Martında, sınıf savaşımı doğrutusunda, ekonomik istemleri de içeren bir gösteri yaptılar. Egemen sınıflar örgütlü tavır gösteren işçi sınıfını dağıttılar. Gösteriye katılanlar tutuklanarak, baskı ve kıyım rüzgarları estirmeye başlandı. Açlık ve sefalet aldı yürüdü. Sonunda, egemen

⁶³ *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Tüm İktisatçılar Birliği (Yayını), Ankara 1976, s. 80.

sınıflar bir adım gerileyerek 8 saatlik işgünü kabul ettiler. Aradan yıllar geçti. İşçi sınıfı bugün, 8 saatlik işgünü yerine daha başka ekonomik sorunların, siyasal sorunların için savaş veriyoruz.

Hitler faşizminin Almanya'da gelişmeye başladığı dönemde, 1 Mayıs Almanların "Milli günü" idi. O günlerde Alman gençlerine ve işçilere, büyük gövde gösterileriyle, fuhre-re bağlı yeminleri ettiriliyordu. Hitler "Alman milletini birleşmeye davet" ediyordu (1 Mayıs 1934). Ve bazı Türk aydın ve gazetecilerinin gelişen faşizmin kemiğini yalamaya başladıkları yıllardır da bu yıllar. *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Abidin Daver, 1935 yılı 1 Mayıs izlenimlerini "*Almanya İntibaları*" başlığı altında sürdürdüğü bir dizi röportajıyla, Hitler faşizmini ballandıra ballandıra anlatıyordu Türk okurlarına.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Stalin 1 Mayıslarda Sovyet Ordusuna günlük emirler yayınlıyor, Türk basını da buna çok geniş yer veriyordu. 1942 yılı 1 Mayısı demecinde Stalin "1942 yılının Faşist Alman orduları için bir hezimet yılı ve Sovyet topraklarının Hitler mikrobundan kurtuluş yılı" olacağını açıklıyordu. Ve bizde de, 2 Mayıs 1942 tarihli *Tan* gazetesindeki köşesinden Ulunay "Mayıs"ı "Bir köylü kızı"na benzetiyordu.

Ve bizim, aydınlarımızın acı yazgılı dönemi, İkinci Dünya Savaşı yılları... Kitlesele gösteriler yapılamazken 27.5.1935 tarih ve 2739 sayılı yasayla TBMM, 1 Mayısı Ulusal Bayramlar arasında sayıyor ve adına da "*Bahar Bayramı*" diyordu. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu yasanın yasallaşması için Meclisteki görüşmede yaptığı konuşmada; "Bu kanun doğrudan doğruya sosyal ve siyasal bir kanundur" diyor ve "Doğrudan doğruya milletimizin menfaatine taalluk eden ve birbirlerini takipeden ve devrimde münasebeti olan kanunlardan biri" olarak nitelendiriyordu 1 Mayısı. Asıl anlamını açıklamamak için epeyce sıkıntı çekerek ve baklayı ağzından istediği gibi, çıkararak "Memleketimizin tatil günleri azdır" diyordu. Oysa ki, her zaman çok tatil yapan bir ülke olarak kendi kendimizden yakınız. Üretime yönelik sanayi olmaması nedeniyle, milletin sürekli dinlenmesi için ellerinden ne geliyorsa yapıyorlar ülkeyi yönetenler. Şükrü Kaya konuşmasını şöyle sürdü-

rüyor: "Çalışan bir milletin istirahat hakkıdır.", "1 Mayıs baharın gelişidir. Memleketimiz çiftçidir. Bu ayda her taraf yeşillenir ve her tarafta ziraî faaliyet artar. Siz ister 'Mayıs Bayramı' deyiniz, ister 'Bahar Bayramı' deyiniz."⁶⁴ Oy çokluğuyla kabul edilen yasayla 1 Mayıslar bir kez daha illegalleşmiş ve bir kez daha amacından saptırılmıştır.

"İşçi hareketine her türlü baskı yaparak, kemalistler, kendilerine bir nevi 'işçi hamisi' süsünü vermeyi de ihmal etmiyorlar. Bu anlaşılmiş kamçı ile baklava-börek politikasıdır. Bu baklava-börek gerçi bir az tadlıdır amma, şaklatan kamçıyı var hızıyla işçinin sırtına indiriyor. Kemalistler işçi sınıfına karşı aktif olarak çarpışan taraftarlardan biri olmaktan kendini alamaz ki!"⁶⁵

Acı yazgılı aydınlar, işçiler kitlesele gösteriler yapmak bir yana, daha Mayıs ayı bile gelmeden gözaltına alınıyorlar, tutuklanıyorlardı. "Nisanın 28-29'u hele 30'u en korkulu günlerdi. Zira siyasî 1 Mayıs nedeniyle duvarlara yapıstırılacak beyannamelerin hazırlanmasında tahmin ettiği kişileri Sirkeci'deki eski Sansaryan Hanına, Emniyet Müdürlüğüne davet eder, 2 Mayıs sabahı salıverirdi. Ciddi bir soru ya da suçlama olmazdı."⁶⁶

1 Mayıs yaklaşılmaya başladı mı, "işçi kılıklı" polisler, fabrikalara, köşebaşlarına, duvar diplerine siner, av beklerlerdi. "Mimli kişilerden boyunlarında beyanname ile Cibali'ye gelip duvarlara: 'işçi Arkadaş! Bugün senin en mutlu günün. 8 saatlik işgünü kavgasının başlayıp yürütüldüğü büyük mücadele yıllarının hatırasını anarak...' gibilerden bildiriler yapıstırmaya kalkacakları yakalamaya çalışırlardı o işçi kılıklı yabancılar. Bazan beyannameleri 7-8 yaşında çocuklar yapıstırmış, onlar da yedikleri dayakla kahrılmış" (*Vatan*, 1 Mayıs 1977) Kemal Sülker'in anılarında yatan başta gerçeklerdir.

Cumhuriyet gazetesinin 1 Mayıs 1958 günlü yayınında "... Her sene olduğu gibi bu sene de bazı fevkâlade emniyet tedbirleri alınmıştır. Bu cümleden olarak poliste izinler kaldırılmış ve motorlu vasıta ekipleriyle devriyeler çıkarılmıştır". Öyle anlaşılıyor ki egemen sınıflar tedirgindir ve korku

⁶⁴ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Cilt 3, Yıl 1935, s. 303-304.

⁶⁵ A. Şnurov, *agy.*, s. 51.

⁶⁶ Kemal Sülker, *Vatan Gazetesi*, 1 Mayıs 1977.